

"זמיר, לו קול זהב..."

עם פטירתו של המשורר אברהם חלפי

מאת נחמה דור

פני שנים מספר צלצל אלי אברהם חלפי וביקשני להודמן אתו באחד מבתי הקפה בצפון העיר. כשהגעתי כבר הסב האיש הקטן, בעל הפנים רבייההבעה, אל השולחן. היה חם והוא מחה אגלי זעה מקרחתו ונאנח. והנה, לשמע האנחה הזאת חלפה בי מחשבת-פתאום, "הוא כבר איננו צעיר", וזו היתה מחשבה אופיינית לקושי להסתגל לעובדה, שחלפי לא זו בלבד שאיננו צעיר — הוא, בהחלט, זקן. האם מפני הגמישות הטיפוסית לגופו? תנועתו של מי שהורגל להתנועע על במה ולרקום אילויות? או שמא חינם של השירים, שאפילו נימתם טראגית, היתה בהם תמיד קלילות, כביכול גם בתוגתם מיאנו לגרור את רגליהם. להסתרבל?

הוא הסתכל בי במבט ממושך, בעיניים עצובות — כשהיה חלפי מחייך, גם אז נשארו עיניו עצובות: תוגתו של הפייטן-הליצן, הבודד עד אימה בקרב ההמונים שהוא אמור לבדרם — ורק אחרי-כן החל מדבר, כאילו קבע, קודם-כל, בתודעתו את תמונת-העולם של איש-שיחו, אם קיים ביניהם מכנה משותף כלשהו, שעל יסודו אפשר להחליף דברים.

היה בלבו על הסתאבות השירה העברית החדשה. הוא הצר מאוד על הודלזלות הלשון, על השימושים האלימים הנעשים בה, על קלות-הראש ההרסנית, קלות-ראש שאין לה צידוק, שמשוררים נוהגים במלה הכתובה. הוא התייסר הרבה בגלל ניבול-הפה, כפשוטו, שחדר אל השירה. צניעותו לא היתה מזוייפת. במובן מסויים פיגר אברהם חלפי כשנות-אור אחרי התהליכים שהתחוללו בשירתנו. האסתטיקה

אברהם חלפי ז"ל

הענוגה שלו קשה היה לה להתמודד עם צלילי-הנחושת המנסרים בפואטיקה העברית המודרנית. הוא, כמו, "תוכי יוסי" שבאחד משיריו המוקדמים, אותו, "תוכי יוסי" ששאל מ, "בית רבן" של אביגדור המאירי, היה, "ילד לירי". הילדות הלירית הזאת החזיקה מעמד בשירי חלפי ובנפשו על-אף הדפיקות התוספניות שדפקו אגרופי החיים על דלתו. כאשר נתן את דעתו על הקץ, — והוא הירבה לתת על כך את דעתו עוד מראשית כתיבתו — היה זה, "מוות שקט / כה שקט", שבו, ממש כמו התוכי העצוב שלו, ישוב אפרו מהכלוב למולדת, "מן הכלוב הלבן לעפר הצהוב / ערירי, בלי אשה תוכייה וילדות", מפני ש, "לתוכי שכמוד אסור לאהוב".

הוא, המשורר, הימרה — וכי כיצד יכול היה שלא להמרות? — את האיסור. שיריו הם מסכת-אהבה אחת, כאובה, עדינה, כמעט מתביישת ברגשותיה, בטירדה שהיא גורמת, ובודדה, בודדה להחריד.

גם כאשר בדברו רטט קולו מעוצמת מה שביקש להביע, לא הרים את הקול. ופעם בפעם היה נושא את עיניו ומסתכל בי באותו מבט עצוב שלו, כמתנצל על שהוא גוול מזמני בנוש-אים לא-חשובים. מן השירה הישראלית עבר לשירת רוסיה, אל המשוררים האהובים עליו, וביחוד אל ייסנין, וציטט מהם בהרחבה, אחד מיקרא ואחד תרגום, כדי לחזק את טיעונו. כאשר השיח במשורר אהוב, כמו הוא פניו על-ידי איזה אור פנימי, ולא-אחת עצם את עיניו לרגע קט, כמתייחד עם היוצר ויצירתו. מסביב סאנה התעבורה, זרמו העוברים והשבים; אך שולחננו, בלא שמץ של רומאנטיקה שאין תוכה כברה, היה כאי מנותק מן העולם החיצון.

בר אינני יכול לומר בוודאות מתי התודעתי לראשונה אל שירי חלפי. האם לפני שנתקלתי בהם ידעתי על חלפי שחקן-התיאטרון? או שמא נתמזגו השחקן והמשורר והיו לדמות אחת בדמי יוני? לא אדע. אני משער שראיתי אותו על במת "אוהל" ואחרי-כן על זו של התיאטרון הקאמרי. כמה תפקידים שמילא נחקקו בזכרון, ביחוד אקאקיי אקאקייביץ' של גוגול, הפקיד הקטן, האומלל, המתפש אחיוה בעולם מנוכר, עויין, של היירארכיות ביוורקראטיות. לימים לקחתי את בני לראותו ב, "עוז לי גוז' לי", פעם ופעמיים ושלוש, והם זכרו לטובה ולשעשוע את השדון הגוז' כעל זשם המיסטורי. מכל מקום, בשבילי היה אברהם חלפי, בראש וראשונה, משורר, עוד מהימים הרחוקים שבהם קראתי את, "מזווית אל זווית" — ספרו הראשון, שיצא ב-1939 בהוצאת "יחדיו", בית-ההוצאה שיסדו שלונסקי וחבורתו ומטעמו ראה אור, שנה קודם לכן, גם, "כוכבים בחוץ" של אלתרמן.

אני זוכר את המהדורה הראשונה, ואולי האחרונה, של הספר היפה הזה, את האותיות הגדולות, הדקות והבהירות. שנים רבות אין עוד, "מזווית אל זווית" מצוי ברשותי, ובכל-זאת הוא שמור בפינת-חסד של לבי. דוק של יופי אצילי מרחף עליו, יופי מופנם ומאופק ונוגה, אפילו תמים, בכל הטראגיות שלו ושל האנשים הבודדים והעצובים המשוטטים בשיריו. אחר-כך, בהפרש של שתי-עשרה שנים, באו, "שירי האני העני". אותה שעה הייתי סטודנט באוניברסיטה בירושלים, אבל חוטי-שלוזהב גמתח בין שני הקבצים, זהב חי ואמין. ובלתי-מתייחר. אותו, "אלוהים עני", ולפיכך כל-כך אנושי, שפך עליהם את רוחו. גם פה, גם שם, הוסיף לרדת מן השמיים לפנות כל בוקר ולשבת על אבן אצל החלון, כדי לצפות בדממה שתתמלא מישאלת המשורר, כי יותנו לו פת-לחם ומעט מים ויניחוהו לנפשו.

השפעת השירה הרוסית? טוב ויפה. ב, "מזווית אל זווית" מצוי שיר, שהמוטו שלו לקוח מייסנין. ובכן? כאשר קמו, בבוא העת, לנגח את שלונסקי, אלתרמן ו, "בני-הפריפרייה" שלהם, מנו גם את העוון הזה בין העוונות הכבדים. חלפי מעודו לא התכחש למקורות-יניקתו. הוא לא התכחש ולא התגונן ולא מחה ולא השיב מלחמה שעה, והיה, תמיד, הוא עצמו, על גיחוהו המיוחד לו. "קשה בלילה בלי אדם. / לא טוב ביום עם אנשים. / עולים לזרוע בעיתם / כוכבי לילות / אורות קלושים". תחת הכוכבים הללו התהלך, בצאתו בלילה מן התיאטרון ובבואו אל בית-הקפה של האמנים והסופרים, אדם קטן-קומה ועצוב-עיניים, שהשירים מבשילים בו בחשאי: "חלון בקומה השביעית / חלום מול מלכות-השמיים. / חיי מחכים בזווית / והם עצומי-עיניים. / אך אם תיפקחנה עיני פתאום / אולי לא תראינה אור יום".

אחרי הרבה שנות אלמוניות יחסית, הולחן שיר משיריו, וזכה לפופולאריות רבה, והזהב השחור" שעל המצח התגלגל ממנו למצעדי-הפיוזמונים. תמהני, אם הלהיט הזה עודד מישהו לקרוא את שיריו — ספרו האחרון, אם אינו טועה, הוא המיבחר בסידרת, "זוטא" של הקיבוץ המאוחד שהופיע לפני שלוש שנים: אני מצר שנעדרים ממנו לא-מעט שירים שאני נושאם בציקלון אהבותיי — ומסופקני אם היתה בכך כפרה לשיכחה. הוא אכן לא עצר כוח, וגם לא רצה, להאבק על, "מקום". אני רוצה לקוות, כי ידע שמקומו זה שמור לו בקרב מי ששאון-ההתכתשות לא העבירם על דעתם. "הסתיו שואל לשלומי / באספו את פירות-הקיץ. / הנה חזרת אמי / מבית הקברות אל הבית. // הזלם באוזני לבה. / בלבי צלילי פעמיה. / אם תבוא בסתיו הבא / שוב אסתכל בעיניה": כיצד מסוגל שיר שכזה לצעוק שהוא קיים? ומה על שיר אחר, מתוך, "מזווית אל זווית", שאני סבור, כי הוא לקוח משדה-הקסם של היצירה הפיוטית ובא לעולם בנצנץ גנוהות-האושר של המאגיקה, כשגזו החיץ המבדיל בינינו לבין המקורות הראשונים? "בלילה רווה פריחות ומתעלף מריח / עת כל פרחי הגן דמה ידמו לטף / על צבי שחור כי מת / והוא יקר מרע / מכריו בקול דמעות זה שכווי הזהב. // ועלמים גונחים כנכספים לאושר / כי איך, אלך, כי איך לחיות מבלי אהוב? / עת כל הכוכבים נושקים את פי החושך / חולם הצבי המת על ידידו הטוב". או שיר אחד מתוך מחרוזת, "משירי הענף הירוק" שנדפסו, כמדומני, בחוברת, "אורלוגין" הראשונה, לפני שלושים שנה: "יודע לב בכי-זהב / בהיוולד בקן זמיר, לו קול-זהב. // בהידלק הקיץ בשמים / תזרום הדומיה כהד רחוק של מים. // מימי אגם חולמים את אור פניך / הדומייה והזמיר — בבואותיך. // אני הקיץ הלוהט על סף ביתך / אני חישוק זהב סביב לחידתך". ועוד שיר, מאוחר הרבה יותר, שאהבת הילדים של האיש הערירי מוצאת בו ביטוי צלול, נוגע-ללב, והף מרגשנות: "נילי אוהבת ים. / נילי היתה בצפת. / נילי הולכת לצפת הים / לתפוס גלים קטנים / ולשעשע קונכיות / בדיבוריה. // ברגע שקוראת לי נילי: / ח'פ'י! ח'פ'י! / באלם למד מתחמקת משפתיה — / את שירי אני מניח לרגליה".

חלפי הניח את שיריו לרגלי ילדים קטנים, אנשים בודדים, אלוהים מתחמק, עם וארץ פצועים, שבחבליהם התלבט גם הוא, דווקא הוא, הניח — והתרחק, בשקט ובצניעות, משם והלאה, על-מנת שלא, "יקלקל" בנוכחותו את המתנה, אשר בה צרר את כל-כולו, כל מה שהיה ברשותו, ללא-שיר.

ולא חטא בשפתיו, הזמיר האפור, שקול-זהב התרוגן בגרונו.

עכשיו הוא משוטט בשדירת-השמיים המחשיכה לאיטה, בחברת המתים שאהב, כשתפרחת העצים הנושרת מלטפת את הראשים החשופים. הוא שכתב: "ציירתי לי מלכות שמיים / בירוק — / לזכר כל מתי. // והם שומעים אותי קורא בשמם / ומשיבים לי בחיור פנים. // עצוב בלעדיהם בחדרים / שבם השאירו את הדי קולם. // אני נותן להם חיים — לכל מתי. / והם חיים אותם שנית / וגם לנצח. // אבל עצוב בלעדיהם בחדרים".

החיים, חיי השירים של אברהם חלפי, החיים ששקדו — בתמימות כמעט לא-תיאמן — לנצור את, "הנשמה היתרה" של האמן ואת צלם-אלוהים של האדם, יוסיפו לבעור, בשלהבתם הנקייה והיפה, בשורות המנוקדות. אבל עצוב בלעדיו בחדרים.